

Om Agerbruget i Skotland.

(Beretning indsendt til det Kongelige Landhuusholdningselskab af
Forv. S. Thomsen.) *)

S efterfølgende Indberetning skal jeg tage mig den Frihed at meddele det Kongelige Landhuusholdningselskab, hvad jeg som Landvæsenselev i Lanarkshire i Skotland fra April 1854 til samme Tid 1855 har erfaret, navnlig om:

1. Drainingen.
2. Brakfrugternes Dyrkning.
3. Kreaturenes Røgt og Pleie.
4. Hegn og Sædkifte.
5. Agerdykningsredskaber.
6. Skotternes Levemaade og Indretninger.

1. Draining.

Førend Jorden kan blive behandlet med den Omhu den ber, og før man med den største Fordeel kan anvende kunstig Gjødning, ja før man faaer den fulde Nytte af den anvendte Staldgjødning, bør Jorden fuldkommen draines. — Der kan vel gives enkelte Tilfælde, hvor Jordlagene ere saaledes leirede, at disse danne naturlige Drain, men saadanne Tilfælde ere sjeldne. Naar derfor Spørgsmaalet er: hvor skal der draines? da maa der vel svares: hvor Jorden i mindste Maade lider af Fugtighed

*) Forfatteren, som har hjemme i Ulderup ved Sundevad og tidligere var Glev ved Rødding Folkehøjskole, er en af de unge Landmænd, som med Landhuusholdningselskabets Understøttelse har opholdt sig i Skotland.

og det kan lønne sig at dyrke den. — Det er aldeles ikke vanskeligt at bestemme, om en Mark bør draines eller ei. Blandt mange andre har man et ganske sikkert Tegn ved at lægge Mærke til de Planter, Jorden frembringer. Forekommer Eiv eller Badderofke, saa er man vis paa, at der er stillestaaende Vand, da disse Planter kun vise sig, hvor dette forefindes. Om Foraaret, naar Jorden er bearbejdet, vil man ikke sjældent iagttage mørkere Pletter hist og her paa Overfladen og har saa atter et sikkert Kjendmærke paa at Jorden trænger til Draining.

— Er man sikker paa at Marken bør draines, kommer der et andet Spørgsmaal, og dette er efter min Mening vanskeligere at afgjøre end det første; det hedder: „hvor dybt og i hvad Afstand skulle Rørene nedlægges?“ — At give almindelige Regler derfor, bliver umuligt og jeg maa nøies med at sige som Skotterne: „det beroer paa Omstændighederne“. Da Omkostningerne ved Drainingen ere store, mener jeg, at al mulig Forsigtighed burde anvendes og til den Ende antager jeg, at man hellere maatte lægge Drainene i saa stor Afstand, at man i fornødent Tilfælde kunde lægge eet imellem to. Hvad Dybden angaaer, da har man lidt mere at holde sig til; saaledes er man enig i, at man, hvor Faldet og Afløbet tillade det, ikke burde lægge til ringere Dybde end 3 Fod, og at man ved at nedlægge Rørene til større Dybde kan lægge dem i større Afstand. Det Almindelige i Skotland er at nedlægge dem til 3 Fods Dybde med 15 til 18 Fods Afstand, men Civilingenieurerne paastaae, at man burde lægge dem dybere og i længere Afstand. — Det Rigtige i den ene eller den anden Fremgangsmaade lader sig dog for den enkelte Mark vistnok kun bestemme ad Erfaringens Vej. Hvad der kan siges om Dybden og Afstanden, kan vel ogsaa gjælde med Hensyn til Rørenes Lysning. Denne bør jo rette sig efter Vandmængden. Dog mener jeg, at man for at handle rigtigt i dette Stykke, ikke burde tage Rør med for lille Lysning, men hellere give lidt mere for Tusindet og saa være sikker paa at de ere istand til at bortføre hele Vandmængden. Den ubetydelige Forskjel i

Prisen paa større og mindre Rør letter ogsaa meget Anvendelsen af denne Forsigtighedsregel. Prisen paa Rør var i Skotland iaar saaledes: $1\frac{3}{4}$ " Rør 7 Rdlr. 2 Mk., 2" 8 Rdlr. 1 Mk. 8 β .; $2\frac{1}{2}$ " 9 Rdlr. 2 Mk. 12 β .; 3" 12 Rdlr. 1 Mk. 4 β .; 4" 15 Rdlr. 5 Mk. 4 β .; 6" 36 Rdlr. pr. Tusind, uden Muffer. Med Muffer saaledes: $1\frac{1}{2}$ " 9 Rdlr.; 2" 11 Rdlr. 1 Mk. 8 β .; 3" 22 Rdlr. 3 Mk.; 4" 24 Rdlr. 4 Mk. 8 β . pr. Tusind. — Rørens Længde er 16 Tommer. — Det er let at indsee, at Drainene kunne gøres for lange, men det er igjen vanskeligt at sige, hvor lange de kunne gøres. Dette beroer ogsaa paa Vandmængden. For at Drainene kunne være istand til at bortføre alt det tilstrømmende Vand, gjør man bedst i ved den laveste Ende, Halvveien op, at neblægge Rør med lidt større Lysning end ved Overenden. Ogsaa kan man jo affære Marken med et Afløbsdrain. Hvad der imidlertid taler for det første og mod det sidste er, at det kan stee, at Afløbsdrainet gaaer i Uave, og er der Norden i dette, ere alle Sugedrainene, som udmunde i det, ogsaa i Norden. Derfor mener jeg: saa saa Afløbsdrain eller Hoveddrain som muligt. Paa den Gaard, hvor jeg opholdt mig i Vinter, drainedes en Mark paa 225 Alens Længde. Vi lode Sugedrainene gaae heelt igjennem, men lagde paa nederste Halvdeel Rør med 2" β , ogsaa enkelte Steder med $2\frac{1}{2}$ " β Lysning, hvorimod den øverste Halvdeel lagdes med $1\frac{3}{4}$ " β Rør. Afstanden var 18'. Det bemærkes, at Jorden var meget stibt Leer, men temmelig eensformig. At man kan lade Sugedrainene gaae heelt igjennem uden at affære dem ved et Hoveddrain, hvor Faldet er eensformigt, forstaaer sig af sig selv.

For at forviise sig om en Marks Beskaffenhed med Hensyn til Jordlagenes Stivhed eller Aabenhed som ogsaa til den Mængde Vand, der skal bortføres, kan man grave Prøvedrain. Paa en mindre Mark (10 à 12 Tdr. Land) ville tre være tilstrækkelige. Disse tre Drain, som skulde graves saaledes: et ved hver Side og et i Midten af Marken, ville dog give en Idee om Jordens Beskaffenhed, og ved Overveielse vil det kunne tjene til Veiledning ved Markens Draining.

Er man endelig bleven enig med sig selv om hvor Hoveddrainet bør ligge, som altid burde være paa det laveste Punkt, hvor stor Afstanden bør være imellem Suge drainene og til hvad Dybde man vil draine, skrider man til Arbeidets Udførelse. Man begynder med Hoveddrainet. Dette maa ligge saameget under Suge drainene, at disse kunne have fri Udmunding i det. Er Suge drainenes Dybde bestemt til 3', gjør man Hoveddrainet $3\frac{1}{2}'$ dybt. Til denne Dybde gives det oveni en Brede af 16"; i Bunden bliver det ikke bredere end at man kan staae med Foden paa langs i det. Der graves altid med Spids spaden, som meget letter Arbeidet, da man med denne kun tager ud hvad Jord der er absolut nødvendig for at man kan arbejde i Drainet. For at faae Arbeidet til at skride fremad og for at fulde, saavidt man kommer, anbringer man saamange Gravere i Drainet, som dette skal være Fod dybt. Under Gravningen drages Omsorg for at faae Bunden saa jevn som muligt. Arbeidet begyndes fra neden opad, deels fordi man da, som man skrider fremad, befrier sig selv for Vandet, deels ogsaa fordi man meget lettere kan grave til samme Dybde. Saasnart man har naaet Dvreen, og forvisset sig om at Faldet er rigtigt, begyndes Nedlægningen af Rørene. Ved dette Arbeide maa man have et paalideligt Menneske, og i Skotland bruges dertil almindeligviis Ophynsmanden. Han sørger for at Rørene med deres Guder slutte saa godt som muligt, og fremfor Alt, at hvis der findes Rør med Krumninger, disse hverken lægges op eller ned, men til Siderne. Nedlægning begyndes fra Dvreen, deels fordi at Vandet, som kommer ind i Rørene, da er meget renere, men deels ogsaa fordi Arbeidet er lettere. Er Drainet lagt, bedækkes Rørene med et Dvarteer Jord. Paa nogle Steder lægges omvendte Græstørv over dem, en Forsigtighedsregel, som ansees for overflødig hvor Jorden er leret, og af Nogle endog siges at være til Skade. At man ikke strax fylder Drainet heelt, seer fordi man, hvis nogen Uorden skal finde Sted iblandt Rørene, da meget lettere kan afhjælpe denne. I Almindelighed seer man ogsaa at Drainene, hvis de

gaae i Uave, gjøre det strax. Drainet fyldes senere enten med Plov eller Spade. Vil man fylde det med Ploven, gjør man bedst i at lade den udgravede Jord ligge i længere Tid og synke sammen, da Ploven saa vil gaae stadigere i den. Man bruger dertil en almindelig Plov med en noget længere Muldfjel. Hammelstokken gjøres saa lang, at Hestene kunne gaae paa hver sin Side af Drainet. Denne Fremgangsmaade ved Drainenes Fylbning er vistnok meget tids sparende. Vil man fylde Drainene med Spaden, gjør man bedst i at begynde dermed saasnart muligt. Hvad der forøvrigt kan siges om Hoveddrainet er:

1) Det lægges ikke for nær Hegnet, fordi Rødderne da let ville finde Veie til Rørene og ruinere dem. Vil man draine tæt ind til Hegnet, og derved søge at forbedre dette, maa man vistnok helst lægge et almindeligt Sugedrain tæt ind mod det.

2) Hoveddrainet gives ikke for meget Fald. Der vil til visse Tider være en stor Masse Vand i det, og har dette for hurtigt Løb, vil det danne Huulheder i Rørene og disse om sine Tid ruineres. To Tommers Fald paa 100 Alen ansees for tilstrækkeligt for at Vandet kan løbe. Er Faldet meget stærkt, brydes det og undertiden seer man sig nødsaget til at mure endeel af Hoveddrainet. Dog her i Landet er man i Almindelighed mere i Forlegenhed med at faae Fald, end at man har dette for stærkt. Det er desuden indlysende, at Faldet i Hoveddrainet ikke behøver at være saa stærkt som i Sugedrainene, naar man veed, at en større Vandmasse holder sig rindende med betydeligt mindre Fald end et mindre.

3) Der, hvor Hoveddrainet udmunder, sættes et lille Jerngitter for Enden, for at forhindre Mूस, Frøer og desl. fra at krybe ind og derved forhindre Vandets frie Løb.

Sugedrainene graves altid langs ad Faldet. Med 3 Fods Dybde vil man ikke behøve at gjøre dem bredere foroven end 12". Gravningen, Reblægningen og Tilfyldningen gaaer ganske for sig som ved Hoveddrainet. Der er kun lidt at bemærke der, hvor de støde sammen med Hoveddrainet. I Skotland saae jeg

Hoveddrainrør med Huller i, saaledes at Sugebrainrørene nøie passede deri. Man behøvede altsaa kun at mage det saaledes, at et saadant blev lagt i Hoveddrainet, hvor Sugebrainet stødte i dette; saadant er vistnok det sikreste. Paa nogle Steder saae jeg, at man huggede selv saadanne Huller i Rørene, men deels gaaer der endeel Tid i Løbet ved dette Busleri, deels ruineres der ogsaa endeel Rør derved. Paa andre Steder bemærkede jeg, at man tog Hensyn til at Rørene fra Sugebrainet kom til at ligge ud over en Sammensøining af to Hoveddrainrør. Altsaa paa andre Steder, og navnlig paa Gaarden, hvor jeg opholdt mig, lagdes Sugebrainrørene kun paa Toppen af Hoveddrainrørene uden Hensyn til Sammensøiningerne. Vandet, paaftod man, skulde nok komme ind i Drainet. Det eneste, der toges Hensyn til, var at Rørets Ende dreiedes lidt mod den Side, Vandet skulde løbe i Hoveddrainet. Da der sædvanlig kun er lidt Vand i Sugebrainene, giver man dem det størst mulige Fald. Det var vistnok at ønske, at det ægdannede Rør, som er forsynet med Saal, for at forhindres fra ved den overliggende Jords Tryk at synke i Jorden, blev mere brugt end hidtil er steet, da det dog er indlysende, at mindre Vand vil holde sig flydende i dette. Hvor jeg var, brugtes heelrunde Rør. Ruffer bruges temmelig almindelig i Skotland endnu, men ere vistnok til ingen Nytte undtagen i sandet Jord eller Mosebund. Paa Mosebund har jeg seet Folk bruge den Forsigtighed, at lægge smale Brædder under Rørene, og man paaftaaer, at dette vil ganske sikke dem for at komme i Vorden. Et Faldet ganske eensformigt, behøves intet Nivellement; et Terrainet derimod bølgeformigt, er dette ganske nødvendigt. Alle de Fordele, Drainingen giver Landmanden, antager jeg ere det Kgl. Landhuusholdningselskab saa vel bekendte, at jeg ikke behøver at skrive derom. Kun eet vil jeg anmærke: der graveedes et Drain iaar i en Mark, hvor der var drainet ifjor. Den samme Mand gravede der iaar som ifjor, men iaar kunde han grave en halv Gang saameget til, som ifjor, med lettere Arbeide.

Dette mener jeg tjener til Beviis for, at Jorden ved Draining bliver porøs og lettere at behandle.

2. Brakfrugternes Dyrkning.

Brakken er nu saagodtsom affkaffet i Skotland, og i dens Sted er indtraadt Dyrkningen af Rodfrugter og Hestebønner. Da Turnips spiller en meget vigtig Rolle blandt hine, og Jordens Behandling dertil, saavel om Foraaret som Efteraaret, i det væsentligste er liig de øvriges, vil jeg begynde med denne.

a) Turnips. Naar Grønjord oppløies, saaes i Almindelighed Grønjordshavre. Efter endt Høst ompløies Stubben saa dybt som muligt — 10, 11 à 12" dybt. Saasnart Jorden om Foraaret er beqvem anvendes Grubberen, et Redskab, som bruges i samme Viemod som den svenske Harve, men som har det Fortrin, at den gaaer dybere, vel ogsaa bedre udtrækker Dvirkrodderne og bringer dem paa Overfladen. Er Jorden ureen, bearbejdes den med Grubberen saa ofte som muligt — 3 à 4 Gange — snart i een, snart i en anden Retning. Strax efter den sidste Grubning anvendes Tromlen og Harven for at faae Jorden saa godt pulveriseret som muligt. Med denne Behandling vil man være naaet hen til Midten af Mai og nu er Saaetiden for den svenske Turnips. Jorden oppløies nu i Kamme — 27" imellem hver — og Gjødning udfjøres og spredes omhyggelig i de fremkomne Rander imellem Kammene. Bruges Guano i Forbindelse med Staldgjødning, da saaes den ovenpaa Gjødningen. Har man lang, ikke vel forraadnet Gjødning, da gjør man bedst i, med et Hylpejern at strabe lidt Jord ned over Gjødningen før Guanoen saaes, da denne derved forhindres fra at synke ned imellem Gjødningen og altsaa bliver nærmere Overfladen og den unge Plante, paa hvis Ernæring den hovedsagelig er beregnet. Undertiden anvendes ogsaa Beenmeel, baade med og uden Staldgjødning, og dette saaes da enten som Guanoen eller ogsaa samtidig med Frøet ved dertil konstruerede Saaemaskiner. Saasnart Guanoen er saaget, kløves Kammene ned over Gjødningen og paa Toppen af de atter

fremkomne Kamme faaes Frøet med Maskiner. Før Saaeningen blandes Frøet med lidt stødt Svovl, hvilket man paastaar siffrer den unge Plante mod dens værste Fiende — Jordlopperne. Paa den Gaard, hvor jeg opholdt mig i Sommer — Nethanfoot — bemærkede jeg slet ingen Jordlopper i Turnipsen, men om dette kan tilskrives Frøets Blanding med Svovl eller ogsaa Guanoen, derved at den meget beforderer den unge Plantens Væxt, eller om begge Dele i Forbindelse siffrer Turnipsen imod Jordlopper, er noget, jeg ikke drifter mig til at afgjøre, saameget mindre som jeg ingen Leilighed havde til at see, hvordan den Turnips stod sig, som ikke havde faaet Guano eller ikke var blandet med Svovl. Guanoens Virkning faaes tydeligt. Havde Drengen forglemt en lille Stump i Enden af en Rad, faaes der ikke andet end forkrøblede Planter. Ved Saaeningen vil jeg blot bemærke, at man ikke sparer paa Frøet, men bruger 3—4 Pd. pr. Tb. Land. Da det er billigt — 2 Mk. 6 s. til 2 Mk. 12 s. pr. Pd. — og man ikke altid er ganske sikker paa dets Godhed, gjør man sig ikke meget ud af en ubetydelig Besparelse i dette Stykke. Saa snart Turnipsen har skiftet Blade, fjøres op imellem Raderne med Skuffelplougen, hvorved alt Ukrud forstyrres. Umiddelbart derefter begyndes Udtyndingen, som nu i Skotland for Størstedelen steer med Haffer og som ogsaa ganske vist er langt at foretrække for Udtyndingen med Fingrene. Der spares for det første Tid, og Arbeidet gjøres meget bedre. Arbeidet fordrer imidlertid Paapasenhed og det saavel for Begynderen som for den røde Arbejder, da Hovedsagen er, at der kun bliver en enkelt Plante staaende, at det er den kraftigste og at den bliver staaende paa det rette Sted. Ved Paapasenhed og lidt Nemhed er dette Arbeide imidlertid ingen Hærefonst. Afstanden imellem Planterne er hos de forskjellige Slags Turnips forskjellig. Den svenske udtyndes til 11 à 12 Tommers Afstand; den gule til 10 og den hvide til 9''s Afstand. Min Principal holdt imidlertid paa, at man hellere maatte give dem lidt mere end mindre Plads. Efter Udtyndingen overlades Turnipsen i nogen Tid til sig selv og

gives Tid til at groe før man atter renser mellem Raderne. Er Marken omhyggelig renset, før Turnipsen saaes, da er den Haandhøfning, der nu gives mellem Raderne, snart udført og navnlig beregnet paa at udrydde de Planter, som ved Udyndingen ere stude imellem Raderne. I kraftig, veltilberedt Jord vil nu Turnipsen snart udfolde sine Blade saaledes, at det bliver umuligt at arbejde mellem Raderne, og der bliver heller intet Ukrud at bortrydde, da den overskygger det Hele. Turnipsen støtter sig altsaa selv indtil Høften og ansees for at være moden naar de nederste Blade blive gule. Toppen, saavel som Taproden afhugges paa Marken og nedpløies paa Stedet. Dette Arbejde gaaer meget hurtigt fra Haanden og udføres i Almindelighed af Fruentimmer. Man griber om Toppen med venstre Haand saaledes at man har alle Blade i Haanden og afhugger først Rodenden og dernæst Toppen, dog ikke nærmere Knolden end $\frac{1}{4}$ Tomme. For Nemheds Skyld ved Paalæsningen samler man under Optagningen 4 Rader. Den hjemføres og sættes i Batterier. I Skotland tilbæffes disse i Reglen kun med Langhalm; undertiden sættes ogsaa lidt Jord udenom navnlig paa Nord siden. Man paastaar at Turnipsen fordrer Luft for at conserveres, og tidt har man fortalt mig om en Mand, som var saa bange for Tyve, at han gjemte sine Turnips i en Kjelder under Laas og Luffe; da han kom for at udtage Turnipsen, var den imidlertid raadnet tilhøbe. Den svenske og gule Turnips kan opbevares til langt ud paa Foraaret. Da jeg sidste Aar i April kom til Skotland, fodredes endnu med guul Turnips, og indtil Midten af Mai, da Kørne kom paa Græs, fodredes de med den svenske. Den hvide raadner derimod tidlig og fodres desaarfsag først op strax om Efteraaret. Endnu dyrkes der meest af den gule, uagtet den svenske ansees for den meest nærende. Den svenske tærer meest paa Jorden og dette er vel nærmest Grunden til dens forholdsvis mindre Udbredelse. Med Hensyn til Saaningen da saaes den svenske først, i Reglen i den sidste Halvdeel af Mai; dernæst, saasnart man er færdig med denne, saaes den gule og endelig den hvide,

som kan saaes endog i Juli og sjelden bliver saaget tidligere i England, da den, hvis den saaes før, er tilbøielig til at gaae i Frø. De modnes i omvendt Orden som de saaes. Den svenske Turnips lader sig bedst udplante, men lider dog meget derved, og Udplantning burde derfor ikke finde Sted undtagen hvor den saaebe er gaaet bort. Vor Turnipsmark gjødedes med 12 Cubikalen Staldgjødning og 2 Centner Guano pr. skotf Acre (13000 Kvadratalen). Prisen paa Staldgjødning var 1 Rd. 2 Mk. 4 Sk. pr. Cubikalen. Guanoen kostede 5 Rd. 3 Mk. pr. Centner. I Gjennemsnit høstedes 35 Tons pr. Acre, eller omtrent 400 Eder. pr. E. Land. Turnipsen fodres til Heste, Køer, Faar og Sviin. Ogsaa bruges den i Husholdningen. Unge Heste trives vel ved den. Til Køer gives den baade raa og kogt, og man er nok ikke ganske enig om hvad der har Fortrinet. Til Sviin ligeledes. Faarene gnave den heel, undertiden paa Marken. Man paastaar at Køerne holde sig bedre ved den, naar den gives heel. De maae imidlertid have gode Tænder hvis de skulle bide den, og sjelden ere de istand til at bide den svenske. Den skjæres da i tynde Skiver til dem, med Maskiner, hvoraf man har mange forskjellige. Faarene ynde den meest enten heel eller skaaren i Tærninger. Muldblandet Sandjord anbefales til Turnips; de blive rigtignok større i et saadant Jordsmøn, men kunne forøvrigt ogsaa godt dyrkes paa stiv Leerjord naar denne bliver ordentlig behandlet og blive der meget fastere.

b) Foruden Turnips dyrkes ogsaa en Mængde Kartofler i Skotland. Jordens Behandling til disse er indtil Lægningen den samme som til Turnips. Efterat Gjødningen er spredt i Furerne, sættes Kartoflen umiddelbar paa Gjødningen og Kammen pløies ned over den. For at spare paa Udsæden, skjæres Kartoflen saaledes itu at hver Stump beholder et Par Dine. 8, 10 á 12 Dage efter Plantningen harves Kammene med den lille Drilharve, som tager to Rader for ad Gangen og trækkes af een Hest. Hensigten med denne Harvning er dobbelt. Man søger at ødelægge det spæde Ukrud, men tillige opnaar

man at nogen Jord rives ned fra Toppen af Kammen, og derved bevirkes at den unge Plante, som bryder frem hvor der er mindst Jord, dog kommer op i Toppen af Kammen og ikke skyder ud til Siderne, hvor der før Harvningen vilde være det tyndeste Jordlag. Afstanden imellem Raderne er 27 Tommer, imellem de enkelte Planter 11 à 12 Tommer. Saasnart Kartoflen er kommet saameget ovenfor Jorden, at man godt kan see den, begynder Haandhakningen; undertiden anvendes Hestehakken først imellem Raderne og derved lettes Haandhakningen meget. Grubberen kan meget nemt omdannes saaledes at den kan rense mellem Raderne og ansees af Mange for det bedste Redskab dertil. Ved Haandhakningen har man, hvis der er gaaet en Hestehakning forud, ikke at gjøre med andet end Kartoffelraden. Man bruger almindelig den tregreede Haffe dertil og denne har useilbarlig store Fortrin for det almindelige Hypejern. Skal Haandhakningen gjøre fuld Nytte, bør hver Rod udpilles og Jord trækkes ind til Planterne. Derved bliver Arbeidet ikke let overkommeligt, men sandt er Ordspøget: „Well done is twice done“. Er der Tid til at faae Kartoflerne hyppe, som udføres med Ploven, undlades ikke dette, men man sætter langt fra saa stor Priis paa Hypeingen i Skotland som her. Nævnlig hypper man aldrig Kartoflerne naar Toppen derved vilde bestadiges. Skulde der senere findes noget Ukrud iblandt Kartoflerne, afluges det og anvendes i Kompost. Optagningen af Kartoflerne skeer nu almindelig med Ploven. Paa mindre Gaarde bruges ogsaa den tregreede Fork dertil, men aldrig saae jeg i Skotland Spaden bruges ved Optagningen af Kartofler. De opbevares i Batterier og sælges som alt andet efter Bøgt. Kartoffelsygdommen var iaar (1854) mindre streng, omtrent $\frac{1}{2}$ vare fordærvede. Med Undtagelse af de smaa og bedærvede Kartofler, som gaves kogte til Svinene, fodredes i den Egn, hvor jeg opholdt mig, ikke med Kartofler. I Batterierne sørges for Ventilation, som simpelt forskaffes ved at sætte nogle Drainrør op i Batteriet. Høsten var omtrent 60 Sække pr. stotst Acre. Sækken holdt omtrent 4 Bushels (en

danst Tønde) og veiede 200 Pd., som folgtes for 7 sh. (c. 19 Mk.); Gjøbningen var den samme som til Turnips. Kartoffeltoppen harves sammen og anvendes i Kompost.

c) Hestebønner. Jorden til Hestebønner behandles ganske paa samme Maade som til Kartoffler og Bønnerne saaes med en lille Maskine umiddelbar paa Gjøbningen i omtrent 1 Tommes Afstand fra hverandre. Drillharven og Renseren anvendes som til Kartoffler og derefter følger Haandhakningen. Man bruger ogsaa, for at forebygge Bønnernes Omsfalben, at sætte Jord op til dem med Hyppeploven. De saaes saa tidligt som muligt om Foraaret. Høsten begyndes naar det lille Die paa Bønnen er fort. De skjæres med Segler og blive liggende ubundne enten i Høbe eller udsprede i Rader indtil de ere halvt veiede. Nogle vende dem. Ved Skjæringen er Hovedsagen den, at de affjæres saa nær Jorden som muligt, da Straaet har stor Værdi som Foder baade for Heste og Kver. Desuden sørger man for ved Skjæringen at faae dem jævnt lagte. De skjæres i Reglen om Morgenen i Duggen, paa en Tid da man ikke finder det raadeligt at høste Korn. Naar de ere halvtveiede sættes de i Kof og blive staaende til de ere fuldkommen veiede, da de hjemføres og sættes i Stak. Hestebønner have i Skotland en stor Anseelse som Foder. Til dette Brug enten males eller koges de. Anvendt til Malkesker ansees de for at producere seeb Mælk; til Heste gives de kun naar Arbeidet er strengest, blandet med Havre og sædvanlig raa. Straaet, endskjøndt meget stivt, ædes baade af Heste og Kver med stor Begjerlighed og jeg har seet mange Heste æde det hellere end Hø, endog udmærket godt Hø. Tærstemasinerne gjøre her vistnok stor Tjeneste idet de bryde den stive Halm lidt. Bierne trække af Blomsterne.

d) Gulerødder dyrkes ogsaa i Marken i Skotland, men kun i det mindre. Har man en Plet let Jord, muldblandet Sandjord, i Turnipsmarken, da dyrkes der sædvanlig Gulerødder. De saaes i Rader paa oppløiede Kamme som Turnips, men

med mindre Afstand saavel mellem Raderne som de enkelte Planter. Hestene fodres med dem, og æde dem gjerne.

e) Runkelroen dyrkes vistnok kun lidt i Skotland, hvorimod jeg har hørt, at den i England vinder mere og mere Fremgang. I Lanarkshire har jeg kun et eneste Sted, paa Core-House-farm, seet Runkelroen dyrket og dette ganske paa samme Maade som Turnipsen.

Naar man spørger hvad Hovedbetingelsen er ved Rodfrugternes Dyrkning, da kan man vel svare, at give dem et saa dybt bearbejdet, vel rensat, pulveriseret og kraftigt Jordsmøn som muligt, at sørge med Omhu for deres Reenholbelse og at faae dem saaledes opbevarede, at de ikke fordærves i vedholdende vaadt Veir og haard Frost. — Jeg kan ikke forlade dette for mig saa fjære Punkt i min Indberetning uden at gjøre det høie Kongelige Landhuusholdningselskab bekendt med, at jeg har medtaget Turnipsfrø af de forskjellige Sorter fra Skotland og uddeelt til enkelte driftige Landmænd her i Sognet. Saa godt jeg har formaaet, har jeg forklaret dem Fremgangsmaaden ved deres Behandling, og da de vise stor Interesse for Tingen, nærer jeg det Haab, at deres Dyrkning vil lykkes og at de snart ville finde videre Udbredelse her.

3. Kreaturerne's Røgt og Pleie.

Man fortalte mig før jeg reiste til Skotland, at Hestene bleve meget omhyggeligt behandlede derovre. Det er ganske vist, at Hesten behandles med al mulig Omhu der, men hvad der mere har tilbraget sig min Opmærksomhed er Køernes Behandling.

Stalden for Malketøer er lys, luftig og luun. Den holdes omhyggelig reen og udmøges to Gange daglig. Grevningen fylles med Vand. I denne er der anbragt, hist og her, smaa Jerngittere, og underneben disse, langs med Grevningen, er der lagt Drain, som bortlede den flydende Gjødning til Ailtebeholderen i Møddingstedet. Der sørges for at Køerne staae tørt og daglig blive strøede med frisk Halm. De fodres saa-

ledes: Kl. 6 om Morgenen gives en lille Givt Halm; saasnart denne er fortæret gives Turnips, en god Spandfuld til hver Ko, efter Turnips bydes dem Vand og ovenpaa faae de en lille Givt Hø. Til Kl. 11½ bliver nu Døren afluffet og Køerne ligge i Ko og tygge Drov. Ved denne Tid gives atter en Spand Turnips til Koen og en lille Givt Hø eller Bønnestraa. Køerne strigles efterat de have fortæret deres Middagsfoder. For besbedre at overkomme dette, strigles kun Halvdelen ad Gangen og paa denne Maade blive de kun striglede hveranden Dag. Indtil Kl. 6 om Aftenen faae Køerne ingen Ting. Da gives atter Turnips og Hø og til Nattegiwt enten en Givt Havre- eller Hvedestraa. Krybberne renses hver Gang før Køerne fodres. Paa mindre Gaarde er Køernes Røgtning i Almindelighed betroet til Fruentimmer, som ogsaa udføre denne vigtige Bestilling meget omhyggeligt. At Køerne fodres til bestemte Klokkeslet paasees med den største Strengheb. Turnipsen gives, som før bemærket, enten raa, baade skaaren og heel, eller kogt. Koges den, da blandes den i Kjedlen med Avner, skaaret Hø eller Halm. Man anseer dette nødvendigt for at Koen kan tygge Drov. Undertiden koges ogsaa lidt Bønner sammen med Turnips, men mere almindelig males Bønnerne til Meel, som udrøres i Vand og gives saaledes paa Turnipsen. Man giver i alle Maader Koen en om Behandling, og aldrig saae jeg at Pigen slog en Ko; var den gjenstridig viedes hun med at skjænde paa den. Den stærke Fodring med Turnips giver Melken Affmag. Denne Ulempe afhjælpes ved at tilfætte lidt Salpeter opløst i Vand — en Theestkeefuld til c. 65 Kander.

At lade Køerne gaae løse i aabne indmurede Afluffer seer man hyppigt i Skotland. Dette maa være en herlig Indretning for at faae endeel Halm traadt i Gjøbning; men vore kolde Vintre tillade vel neppe saadanne Indretninger.

Hesten strigles to Gange daglig, Morgen og Aften. Der skæres ingen Hakkelse til den, men Kornet gives reent, i Almindelighed knuust, hvilket sidste anbefales meget. Vore Arbeids-

hefte fodredes med $\frac{1}{2}$ Skp. Havre daglig og en god Givt Hø om Natten. Havde de meget strengt Arbejde fik de en Haandfuld Benner blandt Kornet og en lille Spand raa Gulerødder om Middagen saasnart de kom paa Stald. Om Aftenen fik de rigelig Strøelse og saalænge de endnu aad deres Korn ydsedes de ikke.

Det er vel navnlig de constante Dvægracer, man har i Skotland, der give dem Fortrin for vore, men den omhyggelige Pleie, saavelsom de hyppigt affholdte Dyrskuer, bidrage vistnok ikke lidt til deres større Godhed.

4. Hegn og Sædskifte.

Skal Landmanden have den fulde Gavn og Fornøielse af sine Anstrengelser, vil han leve i Fred med sine Naboer, da bliver vel intet nødvendigere for ham, end at sørge med Omhu for sine Markers Indhegning. Omendkjøndt Hegnene her i Sundeved ere ganske gode og Fleertallet holde dem godt vedlige, troer jeg dog med Rette at kunne paastaae, at den skotske Landmand ogsaa her er forud. Hvo har været i Skotland og har ikke beundret de smukke Hegn der findes? For størstedelen udplantes Hvidtjørn som Hegn; dog er det ikke sjældent at see en Bøg pippe frem imellem dem. Man planter dem paa den flade Jord, uden noget opført Dige, og begynder strax at bestøre dem. Paa det Sted, hvor Hegnet skal staae, graves om Efteraaret en Rende, som staaer aaben hele Vinteren for at Frost og Luften kunne virke paa den raa Jord. Tidlig om Foraaret foretages Plantningen og man giver da gjerne den unge Plante lidt Gjødning. Der affjæres før Plantningen lidt af Tovenden og nu groer Planten til næste Aar da den atter bestøres. Man lader den hvert Aar beholde lidt af sit unge Skud og saaledes tiltager Hegnet bestandig i Høiden. Ved den idelige og tidlige Bestøring bliver Hegnet tæt fra Roden af. Bestøringen har noget egent ved sig, da den gaaer ud paa at give Hegnet fra begge Sider en Ekraaning opad og indad. Det faaer altsaa en skarp Kant foroven, hvilket giver det et

meget smukt Udseende og efter min Mening ikke kan sættes i Sammenligning endog med vore pæneste Klippede Hegn. De smaa afhugne Kviste brændes paa Stedet. Træet har som Udbrændsel lidet eller ingen Værdi i Skotland, hvor der bestandig brændes Kul, som faaes til den lave Priis 2 Rd. 4 Mt. pr. Ton (2000 Pd.) Alt Ukrud bortryddes idetmindste engang aarlig af det unge Hegn. For at sikke det unge Hegn mod Creature sættes i Almindelighed et Rækværk af Træ paa begge Sider af Hegnet, som bliver staaende saalænge til Hegnet er istand til at afgive det fornødne Værge. Saadant Rækværk faaes billigt berovre, hvortil de mange Saugmøller vel ikke bidrage lidet.

Ikke sjældent seer man, at en Mand omgiver sin Marks nordre Side med en Plantning af Naaletræer. Derved brydes de barste Vinde. Rigtignok ubeluffes Naboens nærmestliggende Mark derved fra Solen, saa han priser just ikke Opfindelsen, men da han ikke behandler sin Nabo bedre, er hans Klage jo egenlig ugrundet. Saadanne Plantninger vilde vistnok gjøre megen Nytte paa Vesteregne her i Slesvig.

Lebbene have ogsaa meget pæne i Skotland og altid saaledes at de ere nemme at lukke op og i, og forfærdigede af saadant Materiale, som kan holde sig længe. Hyppigt findes Jernlebbe og Steenlebbestolper.

I Henseende til Sædskiftet indskrænker jeg mig til den Gaard, hvor jeg opholdt mig, og hvor det var saaledes: 1) Grønjordshavre — Grønjorden pløies om Efteraaret og Vinteren til 5 à 6 Tommers Dybde. Havren nedbringes i Furen med den almindelige Ledharve og oversaaes ikke sjelden med Guano, som i Skotland bruges af enhver Landmand. 2) Rodfrugter og Hestebønner. 3) Hvede. Istedetfor at vi her beise Hveden før Saaningen, svømmede vi den i Skotland. For at bringe flere lette Kjerner paa Overfladen opløstes endeel Salt i Vandet. Alle de lette Kjerner afflummedes. For at tørre Hveden, og gjøre den stiftet til Saaening, blandes den

med Meelskalk. 4) Havre med Raigræs og Klover. Græsfrvet nedbringes som oftest kun med Tromlen.

Man lader i Almindelighed ikke Kornet blive saa modent i Skotland som her, før det høstes. Hveden stæres med Segler saavel som en stor Deel af Havren. Irælænderne ere udmærkede Skjærere. Alt Korn, saavel som Hø, sættes i Staffe, som ved Tækning sikkres mod Regn, og ved de Stilladser de staae paa, mod Rotter og Muus. Saavel Høet som Straaet holder sig udmærket godt i Staffene.

5. Agerdyrkningsredskaber.

a) Ploven. Svingploven er den almindelige. Jeg saae i Skotland kun Jernplove. De ere temmelig svære og lange, hvorved opnaaes en stadigere Gang, men der fordræs ogsaa mere Kraft til at trække dem. Det sidste synes, med Hensyn til Ploven, ikke at blive taget stort i Betragtning. Saaledes tages der, ved de aarlige Præmiepløininger, ikke Hensyn til den Tid der medgaaer til Arbeidet, men alene til dettes gode Udførelse. I Skotland pløies altid med to Heste forspændt ved Siden af hinanden, hvorimod Englænderne spænde een forud for den anden. Det Rigtige i den første Maade er indlysende. Tre Bafferne meget steile pløies med 3 à 4 Heste, undertiden pløies da ogsaa kun ned ad Baffen. Man har ogsaa Plove konstruerede saaledes, at man altid kan pløie i den samme Fure og derved deels undgaae at oppløie Jorden i Agre og deels undgaaer man ved disse at lægge Furen op mod Baffen. De ere dog ikke almindelige. Hyppeploven har to Muldsjæle og intet Langjern; det sidste fordi Jordsmønnet, hvor den bruges, er vel pulveriseret og derfor gjør Langjernet overflødigt. Den bruges ved Kammenes Oppløining og ved Kartoflernes og Hestebønnernes Hypping. Undergrundsploven har ingen Muldsjæl og er kun beregnet paa at gjøre Jorden løs i Bunden. Den er meget stærkt bygget og da den altid arbejder i raa Jord, er den meget svær at trække. Man forspænder den efter Omstændighederne med 4, 6 ja 8 Heste.

b) Grubberen. Da Ploven aldrig bruges om Foraaret, er det nødvendigt, for at Jorden kan blive ordentlig behandlet, at have et Redskab, som bearbejder Jordsmønden til større Dybde end Harven. Dette har man i Grubberen. Den roses af alle duelige Landmænd derovre og er usejlsbarlig et meget godt Redskab. Der gives mange forskellige Constructioner af den, men alle gaae de ud paa at bearbejde Jordsmønden dybt. Den simplest indrettede ansees for at være den bedste. Grubberen er et tungt Redskab og forspændes næsten altid med 3 Heste.

c) Harven. Denne er som vor almindelige Ledharve. Hestene have lang Dræt for at hele Harven kan virke. Derforuden har man ogsaa Rulleharven, som alene bruges til at harve Rammene med, og Drillharven, hvormed der renses mellem Raderne.

d) Tromlen. Man har forbedret dette Redskab derved at man har overfkaarret Balsen paa Midten. Den overfkaarne Cylinders bevæger sig paa en Ternare, som gaaer heelt igjennem. Ved Cylinders Overfkaaring er opnaaet, at Tromlen ved korte Vendinger ikke sturer, thi naar den ene Walse bevæger sig frem gaaer den anden tilbage. Under Tromlen kan vel ogsaa anføres „Klumpeknujeren“, som er sammensat af lutter taffede Hjul, samlede paa en Axe. Det vil forstaaes, at den knuser eller maler Klumpen og ikke som Tromlen trykker den heel ned i Jorden. Den er imidlertid kostbar og meget svær at trække og dette er vistnok Grunden til dens ringe Udbredelse. Paa mindre Gaarde knuses Klumperne med Haandkraft.

e) Saaemaskiner. Med Undtagelse af den lille Turnips- og Bønnesaaemaskine bruges ingen Saaemaskiner i den Egn, hvor jeg opholdt mig. Dette grunder sig paa det bakkeede Terrain. Nyttens af disse indsees ellers tilfulde af Landmændene derovre og, saavidt jeg veed, bruges de ogsaa overalt hvor Localforholdene tillade det.

f) Karren forspændes altid med een Hest og kun, hvis den er stærkt læsset og Bakkerne ere steile, sættes en Hjalper forud. Jeg troer at kunne paastaae at Hestene trække mere paa

Karren end paa Bognen med samme Kraft. Veiene ere rigtig- nok bedre og Hestene stærkere i Skotland end her i Landet, men ofte har jeg ogsaa med een Hest kjørt 24 Et. Kul fra „Woodside“, omtrent een dansk Mål fra Gaarden. Veien er meget bakket. Ved Kødfrugternes Hjemkjøren fra Marken er Karren meget nemmere end Bognen.

Hvad angaaer de øvrige Redstaber saasom: Haffer, Spader, Skovle, Grebe ic., da maa jeg sige, at de ere meget nettere forfærdigede end vore og nemmere at arbejde med. Som Grund til deres fuldkomnere Forfærdigelse maa vel nærmest henføres, at man hellere betaler et Par Skilling mere til Haandværkerne og saa faaer Redstabet pænt og godt gjort. Desuden kappes Haandværkerne og Fabrikkerne bestandig om at levere det Bedste. Vistnok en Dyd af Nødvendighed.

6. Skotternes Levemaade og Indretninger.

At forlade Hjemmet og komme ud i Verden giver altid stor Forandring. Saalænge man forbliver i Fødelandet kjender man imidlertid kun meget lidt til hvad det vil sige at være blandt Fremmede. Underledes stiller det sig naar man kommer i et fremmed Land. Der er man, i Førstningen idetmindste, aldeles blottet for Venner; Sproget er fremmed, om man endda før sin Vortreise har gjort sig ret megen Umage for at lære det, og man mangler Ord til at udtrykke sit Hjertes Følelser; Folkeskikkene ere aldeles forskjellige fra de hjemlige. Er man nu ovenikjøbet stillet paa den Fod, at der overalt skal spares paa Pengene, da er der vistnok Faa, som ville undres over at høre, at man undertiden bliver nedslaaet. I en saadan Stilling føler man først ret, hvor usælt Mennesket er naar det kun staaer her i Verden paa egne Fødder, og at man kun naar man har Tro paa Forsynets vise Styrelse ogsaa kan leve lykkeligt under mindre behagelige Forhold. Da Kosten er for Arbeideren noget Væsentligt, vil jeg i Korthed fremstille hvorledes den skotske Landmand lever. Man staaer op Kl. 5 og i en Time pudses og fodres Hestene samt reengjøres Stalden.

Er dette gjort spændes Hestene for Tærskemaskinen og der tærskes til Kl. 9. Ved denne Tid spises først Døvre, som bestaaer i Havregrød og Kjernemelk; ønsker man det, kan man ovenpaa tage en Bid tørt Havrebrød og lidt sød Melk. En halv Time indrømmes til dette Maaltid. Efter Frokosten gaaer man i Marken og arbejder der uafbrudt til Kl. 2, da man gaaer hjem og spiser til Middag. Middagsmaden bestaaer i en Suppe, kogt paa Flæsk. I Suppen koges Bønner, Grter, Kartofler, Turnips, store Byggryn og nogle Kaalblade. Den har en fad Smag og for at hjælpe lidt paa denne strøes Peber i. Derpaa faaer man Kartofler og Flæsk og endelig, om man vil, en Bid Havrebrød. Til Middagsmaaltidet gives en Time. Der arbeides nu til Kl. 7, da man holder Fyraften og spiser sin Havregrød. Hver Dag faaer man den samme Kost, til samme Tid, og kun de forskjellige Aarstider give Forandring i Arbeidet. Efter endt Dagværk leire Skotterne sig om Kamnilden og nu fortælles Historier, medens den Trætte falder i Søvn. Søndagen gjør en total Forandring i Skotternes huuslige Liv; da søves længe om Morgenens. Alt Arbeide, med Undtagelse af Kreaturenes Fodring, tilsiðesættes, og i dets Sted gaaer man til Kirke, og læser i Bibelen naar man igjen kommer hjem. De isøre sig deres bedste Pynt naar de gaae i Kirke og holde overhovedet meget af at pynte sig. Man koger Maden, bestemt for Søndagen, om Løverdagen, og saaledes have Fruentimmerne libet at bestille paa den Dag. Denne strenge Helligholdelse af Søndagen er nu vistnok ikke andet hos Fleertallet end en tom Ceremoni, og gjør nok i Virkelighed mere Skade end Gavn. Folkene ere dorste om Søndagen og deres Bibellæsning bliver snarere en Gudsbespottelse end Gudstjeneste. Om Altenen holdes paa de fleste Steder Huusandagt. Helligdagene overholdes ikke, men Søndagen helligholdes saameget strengere.

Med Hensyn til de stotste Huses Indretning vil jeg blot bemærke, at man finder forholdsvis meget faa Vinduer i Husene, hvilket har sin Grund i, at der betales Skat af Vinduer. Disse ere saaledes indrettede, at den øverste Halvdeel kan stydes

op og ned og man derved lettere kan skaffe sig frist Luft i Bærelserne, end hvor man, for at faae denne ind, maa aabne Vinduerne. I Bærelserne findes ingen Kaffelovne, men i deres Sted Kaminer. Noget hyggeligt er der vel ved Kaminerne, men de medføre ogsaa deres Ulemper. Kommer man hjem fra Marken og er vaad og kold, tyer man til Kaminen. Man opvarmes stærkt paa den Side nærmest Ilden, medens man forbliver kold paa den øvrige Deel af Legemet. Man fristes til at læse ved den muntre Kaminitid og fordærver Dine. Husene i Skotland ere for Størstedelen opførte af Sandsteen og tækkede med Skifer. De faae et mørkt Udseende, men ere meget væne. Omkring Baaningshuset plantes Blomster og Buske, hvilket giver Boligerne et hyggeligere Udseende. Ladebygningerne ere faa: En Kostald, en Hestestald, en Tærskelade (ikke større end at den i den ene Ende kan rumme en Staf paa 20 à 24 Ed. Havre og i den modsatte Ende har Plads for Halmen), et Kogehuus i Nærheden af Kostallden, somofteft i samme Bygning, og desuden et Materialhuus, hvor ogsaa sædvanlig er Vognskuur.
